

Tkane platnene pregače našičkog kraja

Tradicijska ženska nošnja našičkog kraja pripada odjeći panonskog areala, a izrađena je uglavnom od platna. Čini ju nekoliko osnovnih odjevnih elemenata, a to su košulja dugih rukava zvana *oplećak*, podsuknja zvana *krilca*, suknja i pregača. U ovom kraju i pregača je izrađena od platna. Nešto više o problemu tkanih platnenih pregača našičkog kraja saznat ćemo iz ovog rada.¹

Starijih zapisa nema, a prva je upozorila na problem tkanih platnenih pregača u dijelu Slavonije, tzv. Donjoj Podravini, Zdenka Lechner u članku "Napomene uz narodnu nošnju Donje Podravine".² Nešto podataka donosi monografska građa objavljena u Zbornicima za narodni život i običaje Južnih Slavena, te više radova Zdenke Lechner.³

Terenski zapisi o tkanim platnenim pregačama našičkog kraja su manjkavi jer se kazivači jedva sjećaju vremena kada su se te pregače nosile, a o njima su najviše čuli iz pričanja starijih. Na terenu je nađeno svega nekoliko pregača, a ni fotografska dokumentacija nije obilna.⁴ Najstarije fotografije su one iz ratnih godina 1915. i 1916, na kojima se može uočiti da je nošnja već tada dobrim dijelom pretrpjela promjene.

U istraživanju ovog problema ograničili smo se na desetak starinačkih naselja našičkog kraja, gdje stariji sloj stanovništva čine Šokci, inače Hrvati, katolici, a to su: Našice, Koška, Zoljan, Donja Motičina, Feričanci, Vukojevci, Podgorač, Klokočevci, Šaptinovci i Bokšić.⁵ Istraživanja su provedena i u tri pravoslavna srpska sela: Gazijama, Gornjoj Motičini i Gracu.⁶

U svim selima našičkog kraja radi se zapravo o jednom tipu pregače s malim razlikama u kroju i ukusu. Pregače su otkane od bijelih pamučnih niti tehnikom tkanja platna pomoću dvije ničanice. Takve pregače otkane samo od pamučnih niti, a koje su se nosile u svečanim prilikama, sačuvale su se do danas. Nisu se sačuvale neukrašene pregače za svaki dan koje su bile načinjene od jedne pole lanenog ili konopljinog platna, najčešće obojene tamnoplavom bojom. Više se nitko od kazivača ne sjeća, a nemamo niti materijalnih dokaza, da je bilo i svečanih pregača otkanih od lanenih ili konopljinih niti.

Svečane pregače su ukrašavane tijekom tkanja pamučnim nitima u crvenoj, crnoj i plavoj boji, koje se u selima našičkog kraja različito nazivaju: *tiv-tik*, *tiftik*, *natak* ili *mavez*, a kasnije i tankim vunanim

nitima, *vunicom*, obojanom anilinskim bojama u raznim svijetlim i tamnim tonovima crvene, zelene, plave, žute, roza itd. Na nekim primjerima pregača primjećuje se utkan raznobojni mercerizirani konac zvan *vul*.

O bogatstvu i ukusu tkalje, ali i o lokalnoj, seoskoj tradiciji, zavisilo je da li će ukras prekrivati cijelu površinu pregače ili samo dio, te kojom je ukusnom tehnikom tkanja izveden ukras. Ove su se pregače ukrašavale različitim ukrasnim tehnikama tkanja, a najčešće su to bile tehnike: *jednožić* ili *izrezano*, *boranje* i *čilimački*. *Jednožić* ili *izrezano* su nazivi koji se upotrebljavaju u našičkom kraju za istu tehniku tkanja kod koje se deblje niti osnove uvedu u rijetko brdo i to u svaki zubac po jedna žica osnove, ne dvije kao kod običnog tkanja, a zatim se nešto tanje niti potke gusto zbijaju. Na ovaj način su se tkali osim pregača i ukrasi na podsuknjama zvani *zatke*. *Boranje* ili *ubjeranje* je naziv za ukrasnu tehniku tkanja u našičkom kraju, kod koje se niti osnove uvedu kao za obično tkanje platna, a zatim se iza ničanica razbroje niti osnove i uvede tkalačka daska. *Čilimački* je naziv za tehniku tkanja koja se izvodi pomoću četiri ničanice. Ovaj naziv i tehnika tkanja su poznati u Donjoj Motičini, a u Vukojevcima i Podgoraču istu tehniku tkanja nazivaju *eblem*.

Ista osnova je mogla služiti za tkanje više različitih tekstilija npr. pregača, ručnika, stolnjaka. Tada su pole platna za pregače rezane iz jedne trubice platna.

Obično su pregače ukrašene geometrijskim ili stiliziranim biljnim motivima, ili nizovima užih i širih horizontalnih pruga, tzv. *parti* (nom. sg. *parta*). Nazivi motiva su gotovo zaboravljeni, a kazivačice spominju iste motive za ukrašavanje pregača i ručnika: *rastov list*, *jab(u)čice*, *penderki*, *mušice*, *vešice*, *totska srca*.

Pregače su sastavljene od dvije pole platna sastavom, odnosno bodom bez povijanja, koji nazivaju *k sebi* i *od sebe*. Širina jedne pole je 38 cm do 50 cm. Duljina same pregače je ovisila o duljini suknje, jer kazivačice navode da je pregača trebala biti kraća barem "dva prsta" od suknje. Zaključujemo da se duljina pregače mijenjala prema duljini suknje. Ovim se može tumačiti i pojava *samlica*, vodoravnih uživenih nabora kojima se po potrebi skraćuje pregača. U struku su pregače bile više ili manje nabrane, *skitite*, *narancane* ili *našlapane*, ili *naskaličane*, tj. složene

u pravilne okomite nabore, a zatim prišivene na platneno opasje. Pregače su se vezivale *vuzicom* ispletenom od niti pamuka ili konoplje, ili platnenim opasjem, *rancom*.

Uz donji rub pregače bila je prišivena, na najstarijim primjercima kukičana čipka, *zubići*, a kasnije i pozamanterijska čipka. Na nekim primjercima pregača, novijim po postanku, vjerojatno je to modni utjecaj, kupovna čipka je bila prišivena uz tri strane pregače. Postoje i terenski podaci koji nam govore da su se pregače i *potkičivale* resama kao što se to radilo na ručnicima. Materijalnih dokaza koji bi nam potvrdili ove podatke nemamo.

Od sela do sela našičkog kraja tkane platnene pregače zovu *kecelja*, *zaprežak*, *oprežak*, ali su ove pregače dobivale nazive po tehnikama, izradom, boji i ukrasima, pa se tako govorilo: "zaprežak borani na mušice", "crveni borani zaprežak".

Kazivačice se sjećaju da su se prvotno kecelje, zapreški, opreški nosili svakodnevno, no one ih već tako nisu nosile, a kasnije su ih počele nositi samo u svečanim prilikama. Takve svečane pregače su jedino i sačuvane do naših dana.

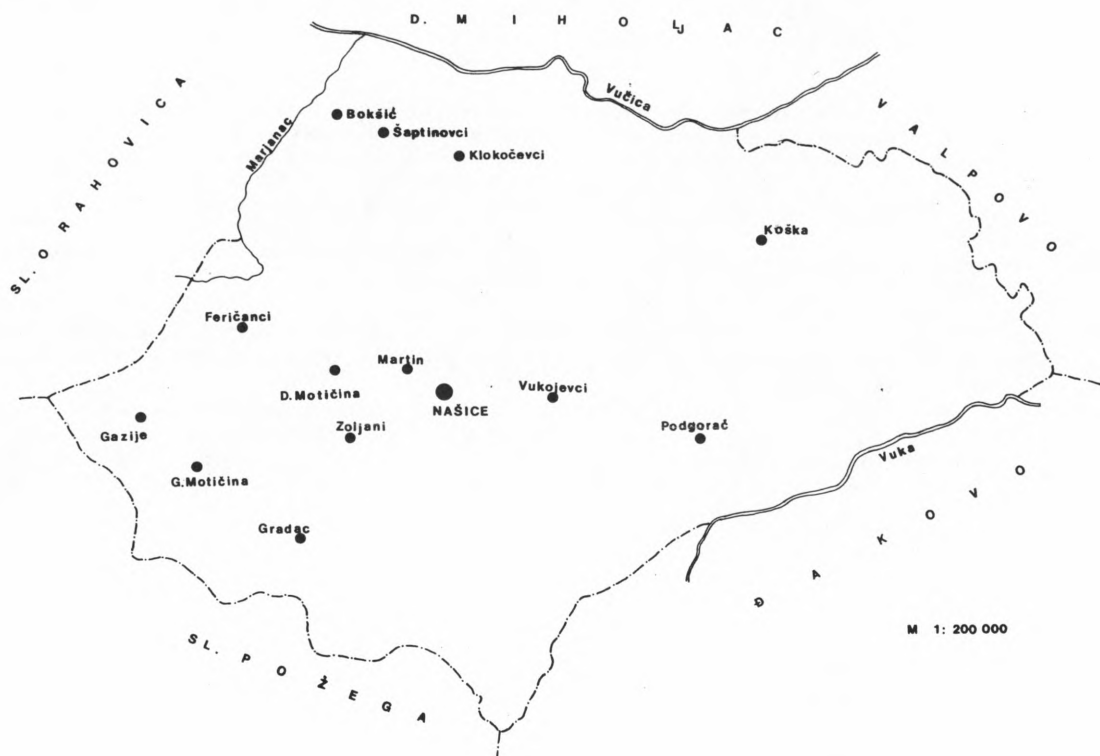
Boja i ukras na pregači označavali su starosnu dob i položaj žene u seoskoj zajednici. Prve pregače

su dobivale djevojčice u dobi između šeste i osme godine, pa i ranije, a nosile su ih kao žene i starice sve do smrti. U nekoliko slučajeva na terenu je potvrđeno da su i u novije vrijeme, sedamdesetih godina ovog stoljeća, starice sahranjivane u tkanim pregačama.

Pregače ukrašene tamnim bojama, crnom ili tamnoplavom, nosile su žene u žalosti kao *dase*, *jase* ili one koje su zašle u starije životno doba. Tada je i ukras na pregačama bio sitniji i umjereniji, prilagođen prigodi u kojoj se nosi. Mlađe žene su nosile pregače ukrašene krupnijim ukrasima u živim bojama: crvenoj, te kombinaciji crvene i crne, ili pak one ukrašene *vunicom* u raznim bojama. Djevojčice su obično nosile pregače ukrašene samo crvenom bojom.

Prema kazivanjima, pregače ukrašene *vunicom* nosile su se samo u najsvečanijim prilikama, jer su bile nepraktične za nošenje i održavanje zbog nepostojanih boja, pa su žene na poseban način pričvršćivale ukrasni dio, *zatku*, na neukrašeni dio, tzv. *pamuk*.

Slabo je sačuvano sjećanje na koju se odjeću nosila ova vrsta pregača. Sve kazivačice navode da su se pregače nosile na suknje od kupovnih materijala,

Karta našičkog kraja s označenim lokalitetima u kojima su istraživane tkane platnene pregače

Našičanke u narodnoj nošnji, 1921. Foto Ollrom (Našice)

od kojih spominjemo tek neke, zvane *bezarice*, *batinjarkе*, *kašmirske*.

Tek u nekoliko slučajeva postoje sjećanja zabilježena u Šapatinovcima, Feričanci i Vukojevcima, da su se ove pregače nosile na *rub(i)nu* ili suknju od platna otkanog i ukrašenog na stanu, zvanu, *roklja*.⁷

Tkane su se pregače u našičkom kraju nosile pripasane naprijed i vezivane su u struku, tako da se uzica dva ili više puta omota oko struka ili se jednostavno zavežu krajevi platnenog opasja. Nigdje nije zabilježen slučaj, barem za sada, da se ova vrsta pregače u našičkom kraju zadizala s jedne strane i tako nosila.

U ispitanim selima našičkog kraja naziv za tkanu pamučnu pregaču sašivenu od dvije pole platna nije svugdje jednak. Naziv *kecelja* (mađ. *köcölye*) upotrebljava se u najviše slučajeva i to u selima Koška, Podgorač, Vukojevci, Martin, Zoljani, kao i u Našicama. U Donjoj Motičini, Feričancima, Šapatinovcima i Bokšiću upotrebljava se naziv *zaprežak*, a jedino u Klokočevcima naziv *oprežak*. Oba ova naziva, *zaprežak* i *oprežak*, su srodna i imaju isti korijen riječi, a nastale su od riječi *pregača* (korj. *preg*) za koju Josip Hamm kaže da je izrazito štokavska i da se govori i drugdje po Bosni i Posa-

vini, odakle je po njegovom mišljenju donesena u Podravinu.⁸

Tkane pregače našičkog kraja počele su se gubiti iz upotrebe dvadesetih godina ovog stoljeća iz nekoliko razloga, od kojih navodimo tek neke: utjecaj tzv. "nove mode", nedostatak pamuka u boji i siromaštvo između dva rata. Velik broj pregača je isporan da bi se mogli tkati ili od raskrojenih pregača sašiti ručnici, čija je upotreba u običajima dosta velika i danas. Zato je sačuvan samo manji broj svečanih pregača. Sve kazivačice su istakle da su *kecelje*, *zapreški* od starine: "starovjerski, kao i oplećak sa širokim rukavima".

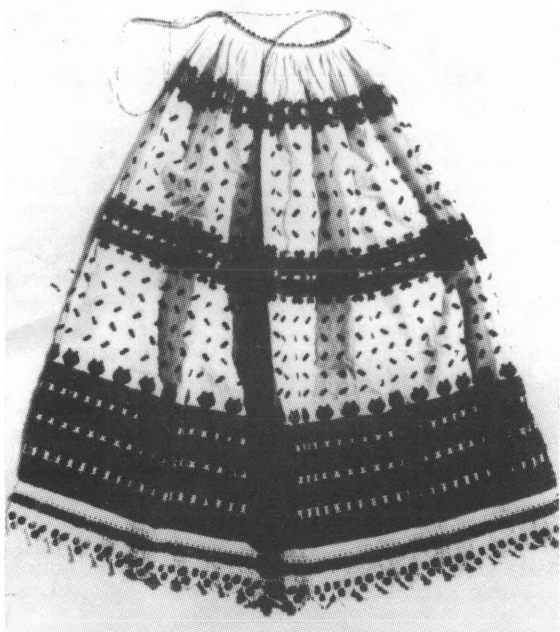
Pregače od kupovnih materijala, tzv. *opregove* nosile su u našičkom kraju Švabice i po tome su se razlikovale od Šokica.

U srpskim selima našičkog kraja žene nisu nosile tkane platnene pregače, nego *krilca* i *široke pregače* od kupovnih materijala, tako da se *krilca* tek malo vide. Iz srpskog sela Gazija, međutim, potječe *mavezna pregača*, od domaćeg pamučnog crvenog i bijelog usnivanja i pretkivanog tkanja.

Sastavljena je od dvije pole platna, ali je kroj načinjen po uzoru na građanske pregače, zaobljenih

Žene i djeca iz Vukojevaca. Snimljeno 1916. godine.
Na maloj pregači "kecelji" vidljiv motiv "penderki"

"Zaprežak borani na mušice" iz Šaptinovca

Djevojke iz Zoljana u svečanoj nošnji. Snimljeno
1937. godine. "Keclje" na fotografiji su "ubjerane
tvtikom i vunicom". Na "kecljama" su vidljive "sam-
lice"

Djevojka iz Koške u svečanoj nošnji. Snimljeno 1916. godine

Žena iz Koške u "kecelji". Snimljeno 1916. godine

krajeva s prišivenim volanom. Šivana je strojem. Te su se pregače, prema kazivanjima, u srpskim selima Gazije i Gornja Motičina nosile već početkom ovog stoljeća. Sada više nema kazivača koji bi nam mogli reći kakve su se pregače nosile u tim selima prije ovih, ali svakako te pregače sadrže i neke starije elemente. Za sada ćemo napomenuti da su takve pregače nosile i Šokice iz Feričanaca. Pojava ove vrste pregače, izrađene od domaćeg usnivanog i pretkivanog tkanja, zahtijeva detaljnija terenska istraživanja, tim više, što je područje njezinog raspostranjenja sigurno veće. Za sada ćemo napomenuti da je pojavu pregače od crvenog ili crnog domaćeg usnivanog i pretkivanog tkanja (kariranog) zabilježila Zdenka Lechner u selima Golo Brdo i Vetovo u požeškom kraju, kao i u nekim selima pakračkog kraja.⁹

Po tehnikama tkanja i ukrasima, te po materijalu od kojeg su izrađene, tkane pregače su slične tkanim ručnicima, jer predstavljaju ravne komade platna spojene po duljini. Mnoge žene tu pretpostavku i potvrđuju govoreći da se od otaraka i rubova, tj. tkanih ručnika mogu napraviti pregače, što se posljednjih godina i radi za potrebe lokalnih folklornih

društava. Ovo nam pokazuje povezanost tkanih platnenih pregača i ručnika, a vjerojatno upućuje i na njihovu starinu. Radi se, zapravo, o ravnom komadu platna, što često predstavlja elementarni oblik odjevnog predmeta.

U vremenu između dva rata tkane su pregače zamijenile pregače od kupovnih materijala ili domaćeg platna, ali novog kroja, a zvale su se *svilene*, *štofane*, *pergulinske sašivene okolo na ganer*, *bečki vez opregovi*, a tridesetih godina ovog stoljeća pojavile su se i bijele *šlingane pregače*.

Čini se da su se od svih dijelova ženske nošnje našičkog kraja najduže nepromijenjene sačuvala upravo tkane pregače. One bi nam mogle poslužiti pri rekonstrukciji nošnje našičkog kraja, a pomoću njih ćemo lakše moći odrediti kojem tipu nošnje pripada nošnja našičkog kraja.

Analogije s tkanim platnenim pregačama našičkog kraja, ali još nedovoljno ispitane i proučene, možemo naći u susjednim sjevernim, istočnim i zapadnim područjima Slavonije koja pripadaju općinama Donji Miholjac, Valpovo, Osijek, Podravska Slatina i Virovitica. Zdenka Lechner navodi podatke

za pakrački i požeški kraj, te Baranju, da su se uz vunene pregače nosile i tkane platnene pregače koje su krojem i ukrasima slične našičkim, ali se različito zovu.¹⁰

Josip Lovretić spominje da su Otočanke nosile nekoliko vrsta pregača i to: *zapregove* od raznih kupovnih materijala, zatim suknene *pregače* i *prege*. *Prega* je, kako to navodi Lovretić, *otarak*, tj. ručnik koji su nosile žene dok su redovale, ručkonoše i žetelice preko zaprega. To nam je i potvrdio s tri fotografije koje donosi u monografiji.¹¹ Na dvjema fotografijama, koje prikazuju ručkonošu i žetelice primjećujemo da se zapravo radi o složenom *otarku* zataknutom za pojas.

Lukić kao ni Markovac ne spominju nošenje platnenih pregača *pregi* koje spominje Lovretić.

Na našički kraj se prema jugozapadu, zapadu i sjeverozapadu nastavlja područje tkanih platnenih pregača različitih naziva, a vunene pregače više tu ne nalazimo. Problem je odrediti istočnu granicu rasprostranjenja tkanih platnenih pregača, a tu bi nam pomogla daljnja ispitivanja, misli se na arhivsku, dosad zapisanu i neobjavlenu građu i obradu upitnica Etnološkog atlasa Jugoslavije.

Ovim smo istraživanjem upozorili da je prostor tkanih platnenih pregača, te dobro poznate pojave koju susrećemo u odjeći sjeverozapadne Hrvatske, prema istoku širi, više no što se to obično mislilo,

tj. dopire i na područje Slavonije. Našički kraj, za sada, predstavlja najistočniji prostor unutar zapadnog dijela južnoslavenskog panonskog areala gdje su se nosile samo tkane platnene pregače, a ne i pregače od vune.

Istočno od našičkog kraja pojavljuju se platnene pregače, ali uz osnovno i najčešće nošenje vunениh pregača. Treba se sjetiti podatka koji nam navodi Lovretić za *pregu*, pojavu platnene pregače u okolini Vinkovaca i podatka Zdenke Lechner za područje Baranje gdje je poznat *tkanjeni prgač*,¹² te podaci iste autorice iz požeškog i pakračkog kraja gdje su, također, zabilježene pojave tkanih platnenih pregača uz tkane vunene pregače, što nas upućuje na pomisao da je prostor rasprostranjenja tkanih platnenih pregača nekada bio znatno veći.

Zadatak daljih istraživanja bi, prema tome, bio utvrditi sve varijante tkanih vunениh i platnenih pregača, kao i njihov kroj, funkciju, tehnike ukrašavanja, nazivlje, itd. na čitavom prostoru Slavonije, a zatim i šire kod Južnih Slavena, pa pojave kartografski obraditi. Tada bismo mogli dobiti cjelokupnu sliku o geografskoj rasprostranjenosti vunениh i platnenih pregača, a zatim i prostore miješanja tih dviju pojava. Sada nam se čini da je upravo područje Slavonije takav prostor miješanja tkanih vunениh i platnenih pregača.

NAPOMENE:

1. Diplomsku radnju s naslovom "Tkane platnene pregače našičkog kraja" obranila sam 1985. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na problem tkanih platnenih pregača uputila me je magistra Marija Išgum koja je ujedno bila i mentor.

Terenska istraživanja vezana uz problem pregača provela sam u ljetnim mjesecima 1984. godine. Radnja u originalu ima 39 stranica sa priloženom kartom našičkog kraja i 11 crno-bijelih fotografija. Ovaj rad predstavlja znatno skraćenu radnju s nekim novim nadopunama.

2. Zdenka Lechner, Napomene uz narodnu nošnju Donje Podravine, Osječki zbornik, 13, 1971, 287—291.

3. Josip Lovretić, Otok, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 2, Zagreb, 1897, 153—193 (Poglavlje: Odjelje i obuća).

Luka Lukić, Varoš, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 24, Zagreb, 1919, 83—96.

Mariljan Markovac, Selo i seljaci u Slavonskoj Posavini, Zagreb, 1940.

Zdenka Lechner, Baranjske vunene pregačice, obojci i suknje, Osječki zbornik, 16, 1977, 213—222.

Zdenka Lechner, Tekstilne rukotvorine, Požega 1227—1977, Slavenska Požega, 1977, 301—308.

Zdenka Lechner, Narodna nošnja, Pakrac 1945—1975, Pakrac, 1978, 293—316.

4. Nekoliko tkanih platnenih pregača posjeduje Zavičajni muzej u Našicama. Prilikom ovog istraživanja pomagali su mi brojni kazivači, a

ovom se prilikom zahvaljujem na pomoći Julii Semljajac iz Koške, Marici Nikolašević iz Podgorača, Franci Bijuklić iz Donje Motičine, Katici Puhanić i Anici Matajčević iz Vukojevaca, te Slavici Petrović iz Šaptinovaca.

5. Neka od naselja, kao Našice, Podgorač i Koška, spominju se već u 13. stoljeću, Donja Motičina u drugoj polovini 15. stoljeća. Ostala naselja se prvi puta spominju krajem 15. i u 16. stoljeću (Bokšić, Šaptinovci, Klokočevci, Feričanci, Seona, Zoljani, Vukojevci). Starinska su sela do dolaska Turaka govorila ekavski i starljom akcentuacijom.

6. Gazlje, Gornju Motičinu i Gradac naselili su Srbi za vrijeme turske okupacije Slavonije. Srbi su u našički kraj donijeli ljekavski govor i novlju akcentuaciju. Vidi: Stjepan Sekereš, Govor našičkog kraja, Hrvatski dijalektološki zbornik, 2, Zagreb, 1966, 209—301.

7. Rljette i dragocjene podatke o postojanju ženske dugačke košulje dugih rukava zvane *rubina* zabilježila sam u Vukojevcima. Podatak o postojanju suknje od odmaćeg tkanja zvane *rokija* zabilježila je Zdenka Lechner u Feričancima. U Šaptinovcima sam zabilježila naziv *roza* za suknju od domaćeg tkanja.

8. Josip Hamm, Štokavština Donje Podravine, Zagreb, 1949, 49.

9. Zdenka Lechner, Požega, 306.

Isti autor, Pakrac, 300, 307, 313.

10. Isti autor, Požega, 306. U Vetovu i Golom Brdu pregaču od domaćeg crvenog ili crnog kariranog tkanja nazivaju *juglačanac*.

Isti autor, Pakrac, 300, 307, 313.

Isti autor, Baranjske vunene pregačice, obojci i suknje, 214.

11. Josip Lovretić, n. dj., 171. Fotografija žena u *pregi* pod brojevima: 31, 44, 48.

12. Zdenka Lechner, Baranjske vunene pregačice, ..., 214.